

# TRADIȚII TRACO-GETO-DACICE ÎN RITUL ȘI RITUALUL FUNERAR MEDIEVAL TIMPURIU DE LA EST DE CARPAȚI

Tentiuc I. (Chișinău, Moldova)

Materialele documentare acumulate în urma investigațiilor arheologice din ultimele decenii au permis de a reconstitui unele aspecte mai puțin cunoscute din viața comunităților românești de la sfârșitul mileniului I – primele secole ale celui următor. Astfel, de rând cu interpretările ce țin de evoluția vieții social-economice, a structurilor interne a obștilor sătești din spațiul est-carpatic, s-a adunat suficientă informație privind ritul și ritualurile funerare ale localnicilor, extrem de importantă pentru reconstituirea vieții spirituale, care mult timp, din motive obiective, a rămas puțin studiată. S-au depus eforturi considerabile pentru înțelegerea vieții spirituale în general și a celei religioase în particular, chiar dacă numărul restrâns al izvoarelor scrise și al investigațiilor arheologice nu totdeauna au fost în stare să permită elucidarea exhaustivă a celor mai multe dintre paradigmele trăirilor interioare ale omului medieval sau a comunității umane ca entitate socială distinctă din punct de vedere etno-cultural.

Cercetările arheologice din ultimele decenii coroborate cu rezultatele investigațiilor lingvistice, etnografice și antropologice au demonstrat persistența în complexitatea fenomenului religios al geto-dacilor din a doua jumătate a mileniului I î. e. n. și din primele secole ale erei noastre a practicii incinerării defuncțiilor (Protase 1971; Niculiță 1973, 27-44; Vulpe, Popescu 1976, 217-226; Moscalu 1977, 329-340; Bichir 1984; Babeș 1988; Ioniță, Ursache 1988; Sîrbu 1986, 143-163; Sîrbu 1993; Ignat 1999) ca element predominant în raport cu inhumăția, care însă nu lipsește (copii, adolescenți) (Sîrbu 1991, 31-32; Protase 1971, 103; Baraschi 1977, 410-416; Spinei 1995, 83-84). Se crede că inhumăția la geto-daci se extinde tot mai mult în perioada romană și exprimă tendințe care cuprind spații extinse din centrul, vestul și sud-estul Europei (Protase 1971, 107, 118-121; Nicolaescu-Plopșor, Wolski 1971, 735-751; Baraschi 1977, 414-416). Pe de altă parte s-a văzut că cele mai expresive elemente ale fenomenului religios medieval a populației romanice din regiunea investigată, sunt legate indisolubil de tradițiile de înmormântare ale populației autohtone din perioadele anterioare (Teodor 1985-1986, 131-148; Teodor 1990, 232-234; Baraschi 1977, 410-416).

Reieșind din posibilitățile de reconstituire a ritului și ritualurilor, oferite de informațiile istorice, etnografice și arheologice, privind atitudinea celor vii față de cei decedați, modalitățile de comportare față de defunct nu erau foarte variate. Prima, și cea mai veche formă de înmormântare era *inhumăția*, care pornea de la dezideratul, pe de o parte, de a ține în apropiere pe cel „adormit” până se va „trezi”, iar pe de alta, de a izola corpul în dezagregare de contactul cu cei vii, pentru a preveni „contaminarea” membrilor comunității. Cea de-a doua formă de înmormântare, *incinerația*, este, se pare, o consecință a frecvențelor „contaminări” (în sensul de mortalitate sporită pentru diferite categorii de populație, dar în special pentru copii), fapt ce a dus la purificarea corpului defunctului prin ardere rituală. Atât înmormântarea prin utilizarea inhumăției, cât și a celei de incinerație au

cunoscut în evoluția lor o mulțime de variante de abordare. Practica abandonării sau expunerii cadavrelor, înregistrată de solii chinezi în țările Asiei de sud-est până către secolul al XIII-lea, nu pare să fi fost răspândită și la popoarele din Europa medievală.

Considerat de cercetători ca aparținând unor tradiții traco-geto-dacice, este ritul incinerării și practicile legate de el din perioada secolelor VI-X (Teodor 1990, 232-234; Trofin 1999, 270-288; Jinga 1999, 298-301). Chiar dacă în perioada secolelor III-IV e.n. în spațiul est-carpatic au loc anumite schimbări cât privește practicile religioase de înmormântare, exprimate prin o anumită creștere a numărului de înhumații în raport cu cel al incinerărilor (legate de cercetători de răspândirea creștinismului, dar, pe de altă parte, și de pătrunderea unor triburi alogene, care practicau înhumarea, antrenate în valurile migrațiilor popoarelor), ele nu au periclitat fundamental tradițiile locale de înmormântare, care au perpetuat vechile credințe despre nemurirea sufletului și imortalitatea celestă a acestuia, reflectate și în doctrinele zalmoxiene (Zugravu 1996, 119-132; Teodor 1995-1996, 215-225; Zugravu 1994, 161-177; Olteanu 1999, 102-109).

La fel, în toată perioada evului mediu timpuriu cursul firesc al vieții religioase a băștinașilor (supuși unor procese de creștinare) a fost periclitat de pătrunderea în mediul local a unor mase de populație alogenă, păgână (Nestor 1957, 289-295; Nestor 1961, 429-448; Teodor 1972, 29-42; Corman 1998). Totodată, nu poate fi ignorată nici persistența, de durată, în mediul comunităților romanice, a unor grupuri necreștinate. Multe dintre ele, cum s-a demonstrat, au rămas, până către sfârșitul mileniului I, reticente față de noua religie. În secolele VI-VII și până în secolele X-XI, în diferite regiuni ale spațiului circumcarpatic în general (Nestor 1957, 289-295; Bârză 1973; Bârză 1979; Zaharia 1977; Baraschi 1977, 403-417; Fiedler 1992; Olteanu 1999, 102-109) și în cel est-carpatic în particular (Teodor 1978; Teodor 1988, 70-82; Teodor 1990, 232-234; Rafalovič 1972; Fedorov, Cebotarenco 1974; Fedorov, Cebotarenco, Velikanova 1984; Spinei 1985; Spinei 1995, 82-100; Tentiuc 1996, 146-192; Tentiuc 2001, 123-130), s-a practicat atât incinerarea, cât și înhumarea defuncțiilor. Tradiției traco-geto-dacice au fost atribuite de către cercetători și așa numitele *platforme de lut* cu oase calcinate și vase sparte ritual de la Cobusca Veche (Teodor 1988, 75; Teodor 1990, 233; Teodor 1995-1996, 223; Corman 1998, 95-96), cimitirele birituale de la Dănceni, Hansca, Seliște, dar și pe cele de la Udești, Moldoveni, Secuieni, Săbăoani, Lozna-Străteni, Cîndești, Coroteni, Stoicani-Galați etc.

Dintre ritualurile și practicile ancestrale (sau elemente ale acestora) se consideră a fi perpetuate în special *obiceiul spargerii rituale a vaselor* de la ospățul funerar. Trecerea la înhumare nu a însemnat și renunțarea definitivă de la vechile credințe una dintre care ar fi *purificarea prin foc* a gropii funerare, aceasta amintind anumite relații cu credințele solare, proprii și altor comunități. Descoperirea de cărbuni de lemn depuși în mormânt constituie un element esențial al credințelor în forța purificatoare a focului și soarelui.

Cercetătorii consideră că perpetuarea tradiției *înhumării separate a craniului* (Hansca, Molești, Udești) de asemenea ar prezenta o veche cutumă a populației locale, de sorginte geto-dacică și daco-romană, chiar dacă aceasta este atestată mult mai izolat în perioada evului mediu la romanici. Atestare cultului craniului în

lumea celtică, unde este consemnat atât de mărturiile scrise cât și de investigațiile arheologice, pare a indica filiera pătrunderii acestuia, însă existența unor varii tradiții în regiuni cu totul îndepărtate de lumea traco-dacică și romanică, sugerează universalitatea practicării și vechimea milenară a acestuia.

Lipsa unor precepte exacte de natură reglementativă privind riturile și ritualurile de înmormântare din primele secole ale erei creștine, a făcut ca prozeții din spațiul est-carpatic și nu numai să utilizeze constant și îndelung tradiții de sorginte păgână, modificate superficial sau adaptate neaoș normelor creștine.

## BIBLIOGRAFIE:

- Babeș, M. 1988: *Descoperirile funerare și semnificația lor în contextul culturii geto-dacice clasice*, SCIVA, 39, 1, p. 3-32
- Baraschi, S. 1977: *Observații asupra necropolelor din epoca feudală timpurie din Dobrogea*, SCIVA, 28, 3, p. 410-416.
- Bârză, L. 1973: *Continuitatea populației autohtone în Transilvania în secolele IV-V (cimitirul I de la Bratei)*, București.
- Bârză, L. 1979: *Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii*, București.
- Bichir, Gh. 1984: *Geto-Dacii din Muntenia*, București.
- Corman, I. 1998: *Contribuții la istoria spațiului Pruto-Nistran în epoca evului mediu timpuriu (secolele V-VII)*, Chișinău.
- Fedorov, G. B., Cebotarenco, G. F. 1974: *Pamjatniki drevnich slavjan (VI-XIII vv.) Archeologiceskaja karta MSSR*, nr. 6, Chișinău.
- Fedorov, G. B., Cebotarenco, G. F., Velikanova, M. S. 1984: *Braneštiskij mogil'nik*, Chișinău.
- Fiedler, U. 1992: *Studien zu Gräberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts an der unteren Donau*, Bonn.
- Ignat, M. 1999: *Dacii liberi din Moldova. Contribuții arheologice. Necropolele de la Podeni și Zvorâștea*, Iași.
- Ioniță, I., Ursache, V. 1988: *Văleni. O mare necropolă a dacilor liberi*, Iași.
- Jinga, C. 1999: *Viziunea creștină asupra ritului și ritualului funerar în primul mileniu creștin*, *Analele Universității „Dimitrie Cantemir”*, Seria Istorie, 3, p. 298-301.
- Moscalu E. 1977: *Sur les rites funéraires des Géo-Daces de la Plaine du Danube*, Dacia, N. S., 21, p. 329-340.
- Nestor, I. 1957: *La nécropole slave d'„époque ancienne de Sărata Monteoru*, Dacia, N. S., I, p. 289-295.
- Nestor, I. 1961: *L'„établissement des Slaves en Roumanie a la lumière de quelques découvertes archéologiques récentes*, Dacia, N. S., V, p. 429-448.
- Nicolaescu-Ploșor, D., Wolski, W. 1971: *O contribuție a antropologiei istorice la problema permanențelor în ritualul funerar*, *Apulum*, IX, p. 735-751.
- Niculică, I. T. 1973: *Pogrebalinyj obrjad ghetov v IV-III vv do n.e.*, SA, 2, p. 27-44.
- Olteanu, Șt. 1999: *Caracterul funerar biritual pe teritoriul României în secolele VI-X*, *Analele Universității „Dimitrie Cantemir”*, Seria Istoria, 3, p. 102-109.
- Protase, D. 1971: *Riturile funerare la daci și daro-romani*, București.
- Rafalovici, I. A. 1972: *Slavjane VI-IX vv v Moldavii*, Chișinău.
- Sîrbu, V. 1986: *Rituels et pratiques funéraires des Géo-Daces (IIe siècles av. n. è – I er*

siècle de n. è.), Dacia, N. S., 30, 1-2, p. 143-163.

Sîrbu, V. 1991: *Obiceiuri funerare și procese etnoculturale la geto-daci și dacii liberi în secolele V î. e. n. – III e. n.*, Procesele etnoculturale și etnosociale la finele mileniului I î. e. n. – prima jumătate a mileniului I e. n. în sud-vestul URSS și teritoriile limitrofe, Chișinău, p. 31-32.

Sîrbu, V. 1993: *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor (pornind de la descoperiri arheologice din Câmpia Brăilei)*, Galați.

Spinei, V. 1985: *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X-XIII. Români și turanici*, Iași.

Spinei, V. 1995: *Observații privind ritul incinerării în regiunile carpato-dunărene în a doua jumătate a mileniului I d. Hr.*, Pe drumul credinței, p. 82-100.

Teodor, D. Gh. 1972: *La pénétration des slaves dans les régions du S-E de l'Europe d'après les données archéologiques des régions orientales de la Roumanie*, Balcanoslavica, p. 29-42.

Teodor, D. Gh. 1978: *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e. n.*, Iași.

Teodor, D. Gh. 1985-1986: *Tradiții geto-dacice în cultura materială și viața spirituală din secolele V-X e. n. de pe teritoriul României*, Acta Moldaviae Meridionalis, VII-VIII, Vaslui, p. 131-148.

Teodor, D. Gh. 1988: *Rituri și ritualuri funerare la est de Carpați în secolele V-XI*, Mitropolia Moldovei și Sucevei, anul LXIV, nr. 3, p. 70-82.

Teodor, D. Gh. 1990: *Tradiții geto-dacice în ritul și ritualurile din secolele VI-IX e. n. la est de Carpați*, Symposia Thracologica. Al XIII-lea Simposion Tracologic, Satu Mare-Carei, p. 232-234.

Teodor, D. Gh. 1995-1996: *Creștinism și păgânism la est de Carpați în a doua jumătate a mileniului I d. Hr.*, Pontica, XXVIII-XXIX, p. 215-225.

Tentiuc, I. 1996: *Populația din Moldova Centrală în secolele XI-XIII*, Iași.

Tentiuc, I. 2001: *Particularități și semnificații ale ritului și ritualului funerar în spațiul est carpatic în secolele XI-XIII*, Tyragetia, X, p. 123-130.

Trofin, L. 1999: *De la henoteismul geto-dac la creștinism*, Analele Universității „Dimitrie Cantemir”, Seria Istorie, 3, p. 270-288.

Vulpe, Al., Popescu, E. 1976: *Une contribution à l'étude de la religion des Géo-Daces*, Thraco-Dacica, 1, p. 217-226.

Zaharia, E. 1977: *Populația românească în Transilvania în secolele VII-VIII*, București.

Zugravu, N. 1994: *Ritul și ritualul funerar în texte creștine din mileniul I*, Carpica, 25, p. 161-177.

Zugravu, N. 1966: *Păgâni și creștini în spațiul extracarpatic în veacul al IV-lea*, Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, tom. XXXIII, p. 119-132.

### Summary

The documentary materials accumulated in the wake of the archeological investigations from the last years allowed to reconstitute some aspects less known in the life of the Romanian community from the end of the Ist Millennium – first centuries of the next Millennium. Sufficient information was gathered (extremely important for the reconstruction of the spiritual life which was for a long time very little studied from objective reasons) regarding the local funeral rite and ritual. Even if great efforts were made for a best comprehension of the spiritual life in general and the religious life in particular, the limited written source of the

archeological investigations were not able to allow the reconstruction of most of the aspects related to the internal life experience.

The archeological investigations prove the persistence in the geto-dacic religious phenomenon of the defunct cremation (Protase 1971; Niculita 1973; Vulpe, Popescu 1976; Moscalu 1977; Bichir 1984; Ioniță, Ursache 1988; Sîrbu 1986; Sîrbu 1993; Ignat 1999) as predominant element versus inhumation, which was also practiced (children, teenagers). It is believed the geto-dacic inhumation extended more and more in the Roman period. At the same time it was proved that the most expressive elements of the medieval religious phenomenon from the investigated region are linked with the funeral traditions of the autochthon population from the anterior periods.

Researchers consider that the cremation rite belonged to some traco-geto-dacic traditions. Even if during the IIIrd – IVth centuries A.D. certain changes took place in the East Carpathic area, regarding the religious funeral traditions expressed by a certain increase of the inhumation funerals versus with the cremation (which are considered by the researchers to be related to the expansion of the Christianity, on a hand, and on the other, to the penetration of some allogeneous tribes, rallied in the migration waves of the peoples who practiced inhumation), they did not jeopardized the foundation of the local funeral traditions, which perpetuated the old faiths about the soul celestial immortality, reflected in the Zalmoxien doctrines (Zugravu 1996).

During the whole Early Middle Ages, the natural way of the religious life of the aboriginals (subjected to some Christian processes) was jeopardized by some pagan peoples in the local milieu. At the same time, we cannot ignore either the long persistence of some unchristian groups in the Romanic communities. As it was proved, the majority of them remained reticent towards the new religion till the end of the Ist Millenium. In the VI-VIIth centuries till X-Xth centuries defunct inhumation and cremation was practiced in different circumpractic areas (Nestor 1957; Bârză 1973; Zaharia 1977; Baraschi 1977, Fiedler 1992; Olteanu 1999) as well as in the East-Carpathic regions (Teodor 1978, 1988, 1990; Rafalovici 1972; Feodorov 1984; Spinei 1985, 1995, Tentiuc 1996, 2001). It is important to mention the clay platforms with calcined bones and ritually broken pots from Cobusca Veche, the biritual graveyards from Hansca, Seliste, Udesti, Moldoveni, Secuieni, Sabaoani, Lozna-Strateni, Cindesti, Coroteni, Stoicani-Galati etc.

Among the ancestral rituals and traditions (or their elements), the ritual pot breaking after the funeral feast is considered to be mostly perpetuated. Even after inhumation became the main tradition, people did not give up definitively such faiths as fire purification (funeral grave purification, grave coal filling) which remembered about certain relations with the solar faiths, common also to other communities. It is believed that the separate inhumation of the skull (Hanska, Molesti, Udesti) would also represent an old local tradition. The disciples used constantly and for long the pagan traditions, modified and adjusted to Christian norms, because of the lack of some regular percepts regarding the funeral Christian rituals and rites.